

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA NUTQ MADANIYATI XUSUSIYATLARI

Oqilova Farangiz Oybek qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Tarjimonlik fakulteti 1-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Nosirova Mubina Olimovna,

O'zDJTU Umumiy tilshunoslik kafedrasida katta o'qituvchisi

m.nosirova@uzswlu.uz

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida nutq madaniyatining xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda muloqot uslublari, xushmuomalalik strategiyalari, murojaat shakllari hamda fikrni ifodalash usullari tahliliy o'rganiladi. Ishda ikki nutq madaniyatidagi tafovutlar qiyosiy tahlil qilinadi, ularning tarixiy-ijtimoiy omillari asoslanadi hamda ularni o'rganishning ahamiyati tushuntiriladi.

Kalit so'zlar: nutq madaniyati, interkultural kommunikatsiya, xushmuomalalik strategiyalari, madaniy farqlar, muloqot uslublari, sotsiolingvistika.

Abstract: This article provides a comparative analysis of the features of speech culture in Uzbek and English. The study analyzes communication styles, politeness strategies, forms of address, and methods of expressing thoughts. The work provides a comparative analysis of the differences in the two speech cultures, substantiates their historical and social factors, and explains the importance of studying them.

Keywords: speech culture, intercultural communication, politeness strategies, cultural differences, communication styles, sociolinguistics.

Аннотация: В данной статье представлен сравнительный анализ особенностей речевой культуры узбекского и английского языков. В исследовании анализируются стили общения, стратегии вежливости, формы обращения и методы выражения мыслей. Работа содержит сравнительный анализ различий в двух речевых культурах, обосновывает их историко-социальные факторы и объясняет важность их изучения.

Ключевые слова: речевая культура, межкультурная коммуникация, стратегии вежливости, культурные различия, стили общения, социолингвистика.

Kirish. Nutq madaniyati tilshunoslikda til birliklaridan maqsadga muvofiq va ijtimoiy vaziyatga mos foydalanishni o'rganadigan soha sifatida talqin qilinadi. Madaniy qadriyatlar insonlarning fikrlash va muloqot uslubiga bevosita ta'sir ko'rsatadi, bu esa turli tillarda nutq madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini shakllantiradi (Hofstede, 2010). Shu jihatdan, o'zbek va ingliz tillarining muloqotda hurmat belgilari hamda fikrni ifodalash usullarini qiyosiy tahlil qilish ushbu ikki xalq o'rtasidagi tafovutlarni tushunishda hamda interkultural kommunikatsiyani chuqurroq anglashda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Mazkur maqolada o'zbek va ingliz nutqining xususiyatlari qiyosiy tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili. Nutq madaniyati va interkultural masalalar tilshunoslikda keng o'rganilgan. Shu jumladan, gollandiyalik sotsiolog Geert Hofstede tomonidan ishlab chiqilgan madaniy o'lchovlar nazariyasiga ko'ra, madaniyat odamlarning fikrlashi, his qilishi va harakat qilishini shakllantiruvchi "aqliy dastur" sifatida talqin qilinadi, ya'ni turli jamiyatlarda qadriyatlar tizimi bevosita kommunikativ xulq-atvorga,

jumlardan nutq uslubiga ham ta'sir ko'rsatadi. Ushbu nazariyada oltita o'lchov orqali qadriyatlarning nutq madaniyatiga bo'lgan ta'sirini kuzatish mumkin.

Janet Holmes esa tilni ijtimoiy kontekstga bog'lab o'rganadi. Uning fikricha, nutq shakli suhbatdoshlarning ijtimoiy maqomi, o'zaro munosabati, kommunikativ vaziyat va maqsadga qarab o'zgaradi. Mazkur ilmiy qarashlar shuni ko'rsatadiki, nutq madaniyati jamiyatning madaniy qadriyatlari hamda ijtimoiy munosabatlar tizimi bilan bevosita bog'liqdir. Hofstede yondashuvi madaniy farqlarni qadriyatlar asosida tushuntirsa, Holmes yondashuvi nutqning ijtimoiy kontekst va xushmuomalalik strategiyalariga bog'liqligini asoslaydi.

Biroq mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillarida nutq madaniyatining qiyosiy jihatlari, xususan hurmat ifodalash va kommunikativ strategiyalar nuqtayi nazaridan yetarlicha tizimli o'rganilmagan. Shu sababli ushbu maqolada mazkur masala qiyosiy yondashuv asosida tahlil qilinadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqot qiyosiy-sotsiologik yondashuv asosida olib borildi. Tadqiqotning obyekti o'zbek va ingliz tillaridagi nutq madaniyati bo'lsa, predmeti ushbu tillarda xushmuomalalik strategiyalari, murojaat shakllari hamda fikrni ifodalash usullaridir.

Tadqiqotda aralash metodologiya (qualitative va quantitative) qo'llanildi. Ma'lumotlar o'zbek va ingliz tilida berilgan ilmiy adabiyotlar, lingvistik tadqiqotlar, nazariy manbalar hamda turli kommunikativ vaziyatlardan olingan dialog va nutq namunalarining tahlili asosida to'plandi.

Tadqiqot hurmat ifodalash, rad etish, taklif bildirish va fikrni yumshatish strategiyalarini aniqlashga qaratildi. Nutq namunalarini tahlil qilishda pragmatik va diskurs tahlil metodlaridan foydalanildi. Har bir nutq birligi bevosita yoki bilvosita ifoda, xushmuomalalik strategiyalarining mavjudligi, ijtimoiy masofa va maqomning ifodalanishi kabi mezonlar asosida baholandi. Olingan natijalar qiyosiy tahlil asosida umumlashtirilib, o'zbek va ingliz nutq madaniyati o'rtasidagi asosiy farqlar aniqlashtirildi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari o'zbek va ingliz tillarida nutq madaniyati xususiyatlari bir-biridan sezilarli darajada farqlanishini ko'rsatdi. O'zbek tilida nutq jarayonida hurmat ifodalash shakllaridan keng foydalanish, kattalarga murojaat qilishda "siz" shaklining majburiyligi, nutqning bilvosita va yumshoq uslubda ifodalanishi kuzatildi. Bunda, muloqot jarayonida bilvosita ifodalar, xususan, "agar mumkin bo'lsa," "biroz," keng foydalaniladi. Ingliz nutqida esa tenglikka intilish, natijada nutq aktlari ko'proq to'g'ridan-to'g'ri, qisqa va aniq shaklda ifodalanadi: ba'zi hollarda o'qituvchi yoki rahbarni ism bilan chaqirish kuzatiladi.

O'zbek nutqida "biz", "hamma", "oila" kabi birliklari, boshqalarni ranjitmaslik uchun fikrlar yumshatilishi kuzatiladi. Masalan, "Balki boshqa variantni ham ko'rib chiqarmiz?" kabi iboralar ochiq rad etishning o'rini bosadi.

Ingliz nutq madaniyatida esa axborotni aniq va bevosita yetkazish ustuvor hisoblanadi. Bu holat shaxsiy fikrni ochiq ifodalash, tanqidni bevosita bildirish kabi nutqiy xususiyatlarda namoyon bo'ladi: "I disagree with this approach" kabi gaplar kommunikativ normal holat sifatida qabul qilinadi.

O'zbek tilida salomlashishda "Assalomu alaykum" keng foydalanilsa, ingliz tilida "good morning", "good afternoon" va "good evening" so'zlari kunning qaysi qismida salomlashilayotganiga qarab farqlanadi. Shu bilan birga, xayrlashishda, o'zbek nutqida "salomat bo'ling", "xayr", "ko'rishguncha" foydalanilsa, ingliz nutqida "goodbye",

“bye”, “see you soon” yoki “see you tomorrow” kabi lingvistik birliklardan foydalaniladi.

Muhokama. O'zbek va ingliz nutq madaniyati o'rtasidagi farqlar faqat lingvistik emas, balki chuqur tarixiy va ijtimoiy omillar bilan belgilanadi. O'zbek jamiyatida tarixan ierarxik jamiyat va an'anaviy tuzilma mavjud bo'lgan. O'zbek xalqi urug'-qabila tizimida, keyinchalik xonliklar va amirliklar tizimida yashagan va natijada hurmat ifodalari (“siz”, unvonlar) hamda rasmiy va ehtiyotkor nutq shakllangan. Shuningdek diniy-axloqiy ta'sir nutqqa yumshoq gapirish, boshqalarni ranjitmaslik, bilvosita ifoda ko'rinishida namoyon bo'ladi. Kollektiv hayot tarzi (katta oilalar, mahalla tizmi) jamoani birinchi o'ringa ko'targan va konfliktini kamaytirgan. Shuningdek, sharqona madaniyatda keng tarqalgan ishora, kinoya, implikatura ham o'zbek xalqida yuqori kontekstli nutqni shakllantirgan. Ingliz jamiyati tarixida esa individualizm va shaxs erkinligi rivojlangan va bu mustaqil fikrlashni kuchaytirgan. Sanoat inqilobi ham tezlik, samaradorlik va aniqlikni talab qilgan. Natijada nutqda qisqa gaplar va aniq ifoda rivojlangan. G'arb an'analariga ko'ra, mantiq, dalil va aniqlik asosiy qadriyat bo'lgani tufayli bevosita nutq shakllangan va ortiqcha “yumshatish” kamaygan. Ingliz jamiyatida ijtimoiy tenglik nisbatan yuqori hamda rasmiylik tez kamayadi. Oqibatda hamma uchun “you” olmoshidan foydalaniladi va ism bilan murojaat tabiiy qabul qilinadi. Mazkur tafovutlarni tushunish interkultural kommunikatsiyada tushunmovchiliklarni kamaytiradi, samarali muloqotni ta'minlaydi hamda madaniy moslashuv va hurmatni oshiradi. Bugungi kunda ingliz tili global til darajasiga chiqdi hamda madaniyatlar aralashishni boshladi. Shuning uchun faqat tilni bilish yetarli emas, nutq madaniyatini ham anglash kerak. Farqlarni tushungan odam boshqalarni to'g'ri qabul qiladi, stereotiplardan qochadi hamda madaniyatlararo hurmati kuchayadi. Umuman olganda, o'zbek va ingliz nutqidagi farqlar tarixiy va ijtimoiy omillarga borib taqaladi hamda ularni tushunish interkultural kommunikatsiyada muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida nutq madaniyatining o'ziga xos xususiyatlari qiyosiy tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari ushbu ikki til o'rtasida nutq uslublarida sezilarli farqlar mavjudligini ko'rsatdi. Xususan, o'zbek nutqida hurmatga asoslangan, bilvosita va yumshoq ifoda ustunlik qilsa, ingliz nutqida to'g'ridan-to'g'ri, aniq va qisqa ifoda shakllari yetakchilik qiladi.

Ushbu farqlar jamiyatlarning tarixiy rivojlanishi, madaniy qadriyatlari hamda ijtimoiy tuzilmasi bilan bevosita bog'liqdir. O'zbek jamiyatida kollektivizm va ierarxiya muhim o'rin tutgan bo'lsa, ingliz jamiyatida individualizm va tenglik tamoyillari ustunlik qiladi. Umuman olganda, nutq madaniyati til tizimidan tashqari ijtimoiy va madaniy omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, uni o'rganish interkultural kommunikatsiyada muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tadqiqot natijalari turli madaniyat vakillari o'rtasida samarali muloqotni ta'minlash hamda til o'rganish jarayonini takomillashtirishda foydali bo'lishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Ismailova Z.K., Mustafojeva D.A., Jumaniyozov R., Tuychiev K.E. (2021) *Nutq madaniyati*. Toshkent.
2. Nosirov P. (2004). *O'zbek nutq madaniyati*. Toshkent.
3. Holmes, J. (2013). *An Introduction to Sociolinguistics*. Routledge.
4. Hofstede, G. (2010). *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. McGraw-Hill.